

נטילת ערבה והקפת המזבח

מבוא: סוכה מג ע"ב

המשנה בדף מב ע"ב קובעת: "לולב וערבה – ששה ושבעה... ערבה שבעה כיצד? – יום השביעי של ערבה שחל להיות בשבת – ערבה שבעה, ושאר כל הימים – ששה".² על דברי המשנה מצאנו דיון בגמרא בדף מג ע"ב:

ערבה שבעה כיצד. ערבה בשביעי מאי טעמא דחיא שבת? [רש"י: מאי טעמא דוחה – ולא גזור בה כי היכי דגזור כלולב, דהא הכא נמי ליתא מן התורה בגבולין, כשאר ימי החג לגבי לולב, ואמאי לא גזור בה במקלק?] – אמר רבי יוחנן: כדי לפרסמה שהיא מן התורה [רש"י: לפרסמה שהיא מן התורה – לפי שאינה מפורשת מן התורה בהדיא – שצקו לה רווחא למידחי שבת חד יומא, כדי לפרסמה שמן התורה היא].

אחרי דיון בהבדל בין ערבה לבין לולב, שאלה הגמרא: "אי הכי, האידנא נמי לידחי!"³

4. אמר רב יוסף: מאן לימא לן דערבה בנטילה [רש"י: מאן לימא לן דערבה במקדש בנטילה, ללידחי הסתא ערבה איסורא מדרבנן זכר למקדש,

* השיעור על מסכת סוכה נאמר במסגרת השיעורים שנאמרו על ידי הרב לפי סדר הדף, בבית כנסת מוריה בכל יום שלישי בערב. השיעור מבוסס על רשימותיו של ידידי הרב ישראל ריבקין שליט"א. חלקים מן השיעור הופיעו כבר ברשימות השיעורים על מסכת סוכה, ערוך ע"י הרצ"י רייכמן, ניו – יורק תשנ"ד, עמ' רכה-רכז.

1 מבוא זה הובא כרקע לשיעורו של הרב סולובייצ'יק זצ"ל.

2 פירש רש"י: לולב וערבה – שהן במקדש כל שבעה, לולב לנטילה וערבה להקיף מזבח, כדלקמן בפירקין (סוכה מה ע"א). ששה ושבעה – פעמים שדוחין שבת והן כל שבעה, ופעמים שאין דוחין והווי להו ששה ימים, ולקמיה מפרש ואזיל לה.

3 פירש רש"י: האידנא נמי – לאחר חורבן, דעבדינן ערבה חד יומא, כדאמרינן לקמן (סוכה מד ע"א): מנהג נביאים היא בגבולין – כיון דליכא למיחש מידי לידחי בשביעי, ויטלוח ויחבטוהו שלוחי בית דין לפרסמה שהיא במקדש מן התורה שהרי לא גזרו עליה בשביעי, ולאחר חורבן מי גזר עליה?

4 הצגתי את המשך הסוגיה שעליו נסבו דברי הרב. מטרת תוספת אות לפני כל קטע היא להקל על הלומד כשנתייחס לחלקי הסוגיה בתוך שיעורו של הרב.

שיעורי מועד

דנידחי שנת], דלמא בזקיפה? [רש"י: דלמא בזקיפה - לא היו נוטלין אותה ביד, אלא זוקפין אותן בזידי המזבח לחוד, כדתנן במתניתין, והשתא ליכא מזבח, היכא נזקפה?]

ב. איתיביה אביי: לולב וערבה ששה ושבעה. מאי לאו - כלולב, מה לולב בנטילה, אף ערבה בנטילה! - מידי איריא? הא כדאיתיה, והא כדאיתיה. איתיביה אביי: בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת, ואותו היום שבע פעמים [רש"י: ולאו היום - בשביעי. מדקתני פעם אחת ושבע פעמים - שמע מינה הקפה כרגל סביב המזבח הוא, וכמה מקיפין - לאו בערבה?]. מאי לאו - בערבה! - לא, בלולב. [רש"י: לא, כלולב מקיפין, לאחר שקפו הערבה סביב המזבח]. והא אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה: בערבה! - אמר ליה: הוא אמר לך בערבה, ואנא אמינא בלולב. אתמר, רבי אלעזר אומר: בלולב, רב שמואל [בר נתן] אמר רבי חנינא: בערבה. וכן אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה: בערבה.

ג. אמר ליה רבא לרב יצחק בריה דרבה בר בר חנה: בר אוריא, תא ואימא לך מלתא מעליתא דהוה אמר אבוך. הא דתנן כל היום מקיפין את המזבח פעם אחת, ואותו היום מקיפין את המזבח שבע פעמים - הכי אמר אבוך משמיה דרבי אלעזר: בלולב.

ד. איתיביה: לולב דוחה את השבת בתחלתו [רש"י: בתחילתו - ביום טוב ראשון], וערבה בסופו [רש"י: וערבה בסופו - בשביעי]. פעם אחת חל שביעי של ערבה להיות בשבת, והביאו מרביות [רש"י: מרביות - נטיעות] של ערבה מערב שבת, והניחום בעזרה, והכירו בהן בייתוסין [רש"י: והכירו בהן בייתוסין - הרגישו תלמידי בייתוס והן גדוקים, ואינם מודים בערבה, שאינה מפורשת מן התורה] ונטלום וכבשום [רש"י: וכבשום - טמנום, כמו: כבשי דרחמנא למה לך, במסכת ברכות (י, א), ויש מפרשים: כמו יכבש עונותינו (מיכה ז) - יכסה, כסית כל חטאתם סלה (תהלים פה)] תחת אבנים [רש"י: תחת האבנים - ויודעים הם בחכמים שלא יטלטלו למחר האבנים]. למחר הכירו בהן עמי הארץ [רש"י: עמי הארץ - שלא היו בקיאים באיסור טלטול, והם היתה ידם עם הפרושים], ושמתום מתחת האבנים, והביאום הכהנים וזקפום בצידי המזבח. לפי שאין בייתוסין מודים שחיבוט ערבה דוחה את השבת [רש"י: והביאום הכהנים וזקפום כו' - אבל ישראל לא היה נכנס בין האולם ולמזבח,

נטילת ערבה והקפת המזבח

ומלקטני חיכוט ערבה – מכלל דכיד נוטלין אותה ומנטעניס, ומקיפין בה הכהניס את המזבח כרגליהס, ואחר כך זוקפין אותה]. אלמא בנטילה היא! תיובתא.

פירוש הסוגיה לפי רש"י⁵

הרב הבהיר את שאלת רב יוסף (אמר רב יוסף: מאן לימא לן דערבה בנטילה, דלמא בזקיפה?): הנחת הגמרא לפני דברי רב יוסף היתה שאפילו אחרי חורבן המקדש, מצוות ערבה צריכה לדחות שבת, מפני שבמקדש מצוות ערבה היתה מצוות נטילה, וערבה בזמן הזה היא המשך של ערבה במקדש, כזכר למקדש, כתוצאה של תקנת נביאים או יסוד נביאים (להלן בדף מד ע"א) [ובזה היא דומה ללולב הנוהג בזמן הזה כל ז'].

רב יוסף שאל על הנחה זאת: שמא במקדש ערבה אינה מצוות נטילה אלא זקיפה על המזבח (מכיוון שהמשנה הבאה [מה ע"א] מתארת את הזקיפה בערבה שהיא קיום מזבח⁶)? לפי זה, לאחר החורבן תקנת נביאים של ערבה, אינה המשך של ערבה במקדש, שהרי אין מזבח, אלא היא מצוות נטילה, ואין לה קשר למה שנהגו במקדש. מכיוון שהן שתי מצוות נפרדות, אין כאן בעיה של דחיית שבת: מצוות זקיפה במקדש אכן דוחה שבת, אבל מצוות נטילה דהשתא, אינה דוחה שבת.

הרב הוסיף שאילו ערבה במקדש היתה מצוות נטילה, היתה חובה על כל יחיד ויחיד שהגיע למקדש בסוכות, לברך "על נטילת לולב" ולנענע את הערבה. אבל אם היא מצוות זקיפה, אין היא חובת גברא, אלא היא קיום במזבח, שהמזבח יהיה מוקף בערבות. דבר זה שייך רק במקדש ולא בגבולין. המצווה בגבולין יכולה להיות רק נטילה.

5 מפרק זה מתחיל שיעורו של הרב זצ"ל.

6 וזה לשון המשנה, סוכה מה ע"א: "מצות ערבה כיצד? מקום היה למטה מירושלים ונקרא מוצא. יורדין לשם ומלקטין משם מורביות של ערבה, ובאין וזוקפין אותן בצדי המזבח, וראשיהן כפופין על גבי המזבח. תקעו והריעו ותקעו. בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת, ואומרים אנא ה' הושיעה נא, אנא ה' הצליחה נא. רבי יהודה אומר: אני והו הושיעה נא. ואותו היום מקיפין את המזבח שבע פעמים. בשעת פטירתן מה הן אומרים יופי לך מזבח, יופי לך מזבח. רבי אלעזר אומר: ליה ולך מזבח, ליה ולך מזבח. כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת; אלא שהיו מלקטין אותן מערב ומניחין אותן בגיגיות של זהב כדי שלא יכמושו. רבי יוחנן בן ברוקה אומר: חריות של דקל היו מביאין, וחובטין אותן בקרקע בצדי המזבח, ואותו

הגמרא שאלה על הצעת רב יוסף (קטע א):

איתיביה אביי: לולב וערבה ששה ושבעה. מאי לאו – כלולב,
מה לולב בנטילה, אף ערבה בנטילה! – מידי אריא? הא
כדאיתיה, והא כדאיתיה. איתיביה אביי: בכל יום מקיפין את
המזבח פעם אחת, ואותו היום שבע פעמים. מאי לאו – בערבה!
[ופירש הרב: ואם כן, הוה להו קיום של נטילה] – לא, כלולב.

הוסיף הרב והסביר: "מאי לאו – בערבה!" – אם המשנה מתייחסת לערבה,
הרי דין ההקפה מתייחס לערבה. נמצא, שבערבה יש גם מצוות נטילה, דהיינו,
הקפה היא שיעור בנטילת ערבה, כמו שנענועים הם שיעור בנטילת לולב.
בערבה היתה מצוות נטילה מלבד מצוות הגבהה והקפה. כלולב יש מצוות
הגבהה ונענוע.

"לא, כלולב" – אם המשנה מתייחסת ללולב, מתארת המשנה את סדר יום
הושענא רבה מלבד עניין הערבה. בכל אופן, ההקפות מתייחסות ללולב. לפי
זה, בנטילת לולב בבית המקדש יש שלושה דינים: א. הגבהה, ב. נענועים,
ג. הקפה. לעומת הלולב, יש בערבה מצוות זקיפה בלבד, דהיינו קיום מזבח.
הגמרא (קטעים ב וג) המשיכה לדון בנושא זה, והאמוראים נחלקו אם ערבה
היא מצוות נטילה מלבד מצוות זקיפה האמורה במשנה הבאה. השאלה אם יש
מצוות נטילה בערבה או לא, תלויה בפשט במשנה "בכל יום מקיפין" (קטע
ב) – הקפה עם ערבה או עם לולב?

הראיה האחרונה של הסוגיה (קטע ד) שבערבה היתה מצוות נטילה מבוססת
על המונח "חיבוט". לרש"י פירוש הדבר נענועים,⁷ וכדברי רש"י ד"ה והביאום
הכהנים וזקפום כו':

אבל ישראל לא היה נכנס בין האולם ולמזבח, ומדקתני חיבוט
ערבה – מכלל דביד נוטלין אותה ומנענעים, ומקיפין בה הכהנים
את המזבח ברגליהם, ואחר כך זוקפין אותה.

למסקנה, לפי פשטות הגמרא, לערבה יש שלושה דינים: א. נטילה ונענוע,
ב. הקפה, ג. זקיפה.⁸

היום נקרא חבוט חריות. מיד תינקות שומטין את לולביהן, ואוכלין אתרוגיהן".

7 לרמב"ם, פירוש "חיבוט" הוא חביטה ממש.

8 וכן הוא בתוספות, סוכה מה ע"א, ד"ה זוקפין אותן בצדי המזבח – היינו לאחר שהקיפוהו

פירוש הסוגיה לפי הרמב"ם

הרב הסביר את הסוגיה לפי הרמב"ם. הרמב"ם בהלכות לולב, פ"ז, הל' כ-כג, תיאר את מצוות ערבה במקדש:

(הלכה כ) הלכה למשה מסיני שמביאין במקדש ערבה אחרת חוץ מערבה שבלולב, ואין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב... (הלכה כא) כיצד היתה מצותה - בכל יום ויום משבעת הימים היו מביאין מורביות של ערבה וזוקפין אותן על צדדי המזבח, וראשיהן כפופין על גבי המזבח. ובעת שהיו מביאין אותה וסודרין אותה, תוקעין ומריעין ותוקעין. חל יום שבת להיות בתוך החג, אין זוקפין ערבה; אלא אם כן חל יום שביעי להיות בשבת, זוקפין אותה בשבת, כדי לפרסמה שהיא מצווה. (הלכה כב) כיצד היו עושין - מביאין אותה מערב שבת למקדש ומניחין אותה בגיגיות של זהב כדי שלא יכמשו העלין, ולמחר זוקפין אותה על גבי המזבח, ובאין העם ולוקחין ממנה ונוטלין אותה כדרך שעושין בכל יום... (הלכה כג) בכל יום ויום היו מקיפין את המזבח בלולביהן בידיהן פעם אחת ואומרין אנא ה' הושיעה נא, אנא ה' הושיעה נא, וביום השביעי מקיפין את המזבח שבע פעמים. וכבר נהגו ישראל בכל המקומות להניח תיבה באמצע בית הכנסת ומקיפין אותה בכל יום כדרך שהיו מקיפין את המזבח, זכר למקדש.

מהלכה כב משמע שיש מצוות נטילה בערבה. יש לעיין, איפוא, בדברי הרמב"ם ולהבין מדוע לא הזכיר את מצוות נטילת הערבה כבר בהלכה כא כשהתחיל "כיצד היתה מצותה...". ומדוע המתין הרמב"ם עד הלכה כב לקבוע שיש מצוות נטילה מלבד מצוות זקיפה? הרב תירץ שדרכו של הרמב"ם לסכם את ההלכה כפי סדר המשנה, ומכיוון שהמשנה בדף מה ע"א לא הזכירה זאת, לא הזכיר זאת גם הרמב"ם. המשנה הזכירה זאת רק בסוף: "בכל יום מקיפין",⁹ דהיינו מצוות נטילה, ולכן דחה גם הרמב"ם נטילת ערבה להלכה הבאה.

פעם אחת למ"ד ערבה בנטילה.

⁹ משנה, סוכה מה ע"א: "מצות ערבה כיצד? וביאין וזוקפין אותן בצדי המזבח בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואתו היום מקיפין את המזבח שבע פעמים".

ובכן, כשהרמב"ם כתב: "ובאין העם ולוקחין ממנה ונוטלין אותה כדרך שעושין בכל יום", היינו חושבים שמצוות הקפה היא בערבה, ולכאורה כן היא מסקנת הסוגיה בסוכה שם, שדנה בשאלה אם נטלו לולב או ערבה, ומסקנתה היא בערבה. והנה הרמב"ם בהלכה כג פסק כמאן דאמר שהקפה היתה בלולב, ואם כן, מה טיבה של נטילה זו "כדרך שעושין בכל יום"¹⁰

הרב תירץ על פי דיוק בלשון הרמב"ם ובסוגיה, וחילק את הסוגיה בין נטילה לבין הקפה. בתחילת הסוגיה (קטעים א-ב), דהיינו מדברי רב יוסף עד "וכן אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוחה: בערבה", דנה הגמרא אם הקפה היא בלולב או בערבה, ושאלה זאת תלויה אם יש למצוות ערבה דין נטילה אם לאו. אחר כך אמרה הגמרא: "אמר ליה רבא... הכי אמר אבוך משמיה דרבי אלעזר: בלולב" (קטע ג), כלומר, הגמרא פוסקת ומכריעה עכשיו שהקפה היא בלולב. זהו הנושא של הלכה כג, והרמב"ם פסק שהיא בלולב.

אחר כך (קטע ד) שאלה הגמרא מן הברייתא, שהיא תוספתא ("איתיביה: לולב דוחה את השבת...") – שהובאה בסוף הסוגיה. לפי הרמב"ם, שאלה זאת מתייחסת לדעה שערבה היתה רק בזקיפה, ואינה מתייחסת לדין ההקפה, שלפי מסקנת הגמרא לפני כן היא בלולב. לרמב"ם, אין זהות בין נטילה והקפה, יתכן שערבה בנטילה והקפה בלולב.¹¹

10 כמו כן, קשה על הרמב"ם מסוף העמוד שם, ששאלו מן הברייתא: "ושאין בייתוסין מודים שחיבוט ערבה דוחה את השבת, אלמא בנטילה היא, תיובתא". וכשם שזו היא תיובתא על רב יוסף שם בסוגיה, הסבור שמדובר בזקיפה ולא בנטילה, קשה מכאן על כל האמוראים והפוסקים שסברו שהנטילה היא בלולב. ועיין מה שכתב הג"ר יעקב עטטלינגער זצ"ל, בביכורי יעקב, סי' תר"ס, ס"ק 1.

11 כעין זה נמצא כבר בתשובות רש"י, מהד' אלפנביין, סימן קכא [שינויי נוסחאות ע"פ ספר אור זרוע ח"ב – הלכות סוכה, סימן שטו]: "ועל היקף שבכל ימות החג נשאל רבינו נ"ע וכן השיב שכתב [או"ז]: וזו תשובת רש"י ושכתבת]: על ההיקף שבכל ימות החג, שיש חלוקין ואמרין אם אין לולב אין היקף [או"ז]: שאין היקף בלא לולב], ויש או' יש היקף אע"פ שאין לולב מצוי – אני כבר נשאלתי על זה כמה שנים והשיבותי כדברי האו' יש היקף. ושגיתי בה, שדימיתי דכי איתותב רב יוסף (ממתניתא) [ממתניתין] [או"ז]: מהא מתני'; דחיבוט ערבה, אכולה מילתא איתותב, בין בהא דאמר ערבה לאו בנטילה, בין [או"ז]: בין במאי] דאמר היקף אחת שבכל יום ושבע של שביעי בלולב. ואמרת אחרי שהושב רב יוסף, ושמעין דבערבה הוה הוא היקף, אלמא לא הוזכר לולב לעניין היקף אלא ערבה. ואמור [או"ז]: ואמרין רבנן דלא עבדינן לה האידינא שבעה זכר למקדש. לפיכך דימיתי שהיקף זה שאנו מקיפין בכל יום לא חובה [או"ז]: לאו חובה מוטל] הוא עלינו אלא בענין זכר למקדש לערבה שבע מנהג בעלמא הוא [או"ז]: לא בענין זכר לערבה דאינו

נטילת ערבה והקפת המזבח

לדעת הרמב"ם יש בלולב: א. נטילה ונענוע; ב. הקפה. בערבה יש: א. מצוות נטילה וחיבוט; ב. מצוות זקיפה.

הסבר למחלוקת הרמב"ם ורש"י

הרב הסביר שרש"י והרמב"ם חלוקים בעניין סדר זקיפת הערבה. לפי רש"י הזקיפה בערבה היתה הפעולה האחרונה אחרי נטילתה (ד"ה והביאום: "מכלל דביד נוטלין אותה ומנענעים, ומקיפין בה הכהנים את המזבח ברגליהם, ואחר כך זוקפין אותה"). אבל הרמב"ם סבור, שבתחילה יש זקיפה, ואחר כך נוטלים (הלכה כב: "זוקפין אותה על גבי המזבח ובאין העם ולוקחין ממנה ונוטלין אותה כדרך שעושין בכל יום").

הרב הוסיף, שלפי המשנה בדף מה ע"א, בזמן זקיפת ערבה על המזבח, תקעו והריעו ותקעו. התוספות, שם, ד"ה תקעו, סברו כי התקיעה והתרועה הן משום שמחה. מה גרם לתוספות לומר פירוש זה? התוספות סבורים, שהמחייב של תקיעה הוא מצוות שמחת יום טוב של סוכות, ולא מצוות זקיפת ערבה. לפי התוספות, אילו מצוות הזקיפה היתה המחייבת, הרי מצווה זו היא כמו הנחת תפילין במקדש, האם היינו מחייבים לתקוע גם שם תרועה ותקיעה?

הרמב"ם לא ציין שהתקיעה היא משום שמחה. לפיכך, אליבא דרמב"ם, המחייב של "תקעו והריעו ותקעו" קשור לזקיפת הערבה. מזה נראה, שזקיפת ערבה היא קיום במזבח, שיהא המזבח מעוטר בערבה. אין כאן קיום גברא, אלא קיום במזבח. לפיכך, אליבא דרמב"ם, התקיעות והתרועות הן חלק מקיום במזבח, כפי שמצאנו תקיעות הקשורות למזבח "בראשי חדשיכם וכו', עולותיכם ועל זבחי שלמיכם" (במדבר י, י). ולכן, מכיוון שיש כאן קיום מזבח, גם אמרו "יופי לך מזבח".

אלא מנהג בעלמא]. ולולב לא מחייבו ולא פוטר, שהרי אין לולב בהיקף: [אבל עתה יישר כחו של אחי [או"ז: ויוסיף אומץ] שלמדתי מפלפולו. ויש לומר שלא לחנם הנהיגו [או"ז: על חנם הנהיגוהו] הראשונים בלולב היקף], קסברי מחזורתא היא, כי אתותב רב יוסף מהא מתנייתא [אהא דאמר ערבה בזקיפה] ולא בנטילה אתותב, ושמעין מינה דבנטילה, אבל מילתא אחריתי דאמ' היקף דמתני' בלולב, וכן אמ' ר' אלעזר, בדוכתיה קיימי, וההיקף בלולב הוה. וכיון שהוטל עלינו חובה לעשות ללולב זכר למקדש שבעה, הנהיגו להיקף בו כל שבעה זכר למקדש, ואם אין לולב אין היקף. וכן [נראין] הדברים, וחזורני בי מבראשונה. שלמה בר' יצחק". דיון באריכות בשיטת רש"י, עיין במאמרי "נטילת ערבה והקפה בסוכות", אילנא דחיי שרה, תשמ"ז, עמ' נא-סו.

מאידך גיסא, לולב במקדש שהיה ז' ימים, הוא חובת גברא במקדש. לפי רש"י, הלולב היה רק קיום גברא. לפי רש"י, לערבה יש קיום גברא ע"י נטילה, ויש לה גם קיום מזבח, על ידי הקפה וזקיפה.

לפי הרמב"ם, יש ללולב במקדש גם קיום מזבח על ידי הקפה. מכיוון שלערבה יש קיום מזבח על ידי זקיפה, ההקפה היא קיום במזבח על ידי הלולב. המזבח צריך להיות מוקף בלולבים, ונמצא שלפי הרמב"ם זקיפה בערבה והקפה בלולב, שתיהן הן קיומים במזבח.

הרב העמיק יותר: לפי רש"י על אתר, וכן לפי תוספות מה ע"א, ד"ה זוקפין, בתחילה נוטלים את הערבה (עם נענועים לפי רש"י), ואחר כך זוקפים אותה. בשעת הנטילה, עדיין אין לערבה חלות שם של ערבה במקדש. לפי רש"י, נטילת ערבה שהיא קיום גברא, והזקיפה שבסוף, שהיא קיום מזבח, הן שני דינים שונים. [אילו היתה ההקפה בלולב, ודאי היה זה קיום גברא ככל נטילת לולב בחג].

לרמב"ם, בתחילה זוקפין על גבי המזבח כדי לתת לערבה שם קיום מזבח (זיהוי שהיא ערבה דמזבח, שז"פ), ואחר כך נוטלים אותה. כלומר, מצוות נטילה חלה על ערבה שהיה בה קיום של עיטור מזבח. לפי הרמב"ם, המחייב של הנטילה הוא הזקיפה על המזבח, דהיינו הנטילה היא המשך וסיום של זקיפת הערבה על המזבח. כדי שתהיה חלות מצוות נטילה, צריכה הערבה להיות ערבה של מזבח. והיפוכו של דבר בלולב. תחילה יש נטילה ואחר כך הקפה. המחייב של הקפה במקדש הוא נטילה, כלומר, את הלולב שקיימו בו נטילה לוקחים כדי להקיף בו את המזבח.

שאל הרב: אם הקפת הלולב היא קיום במזבח, למה לא תקעו, הריעו ותקעו בה כמו בערבה? ותירץ, שייתכן שהסדרה הרצופה של "תקעו הריעו ותקעו" משרתת הן את הערבה והן את הלולב.¹²

12 נראה להביא ראיה לדברי מרן זצ"ל מהמחלוקת הידועה בין רש"י לבין הרמב"ם במצוות "ושמחתם". דהיינו, אם נטילת לולב כל שבעה במקדש היא דווקא במקדש כשיטת רש"י, או בירושלים כשיטת הרמב"ם? לפי רש"י שהיא דווקא במקדש, הקפת המזבח בלולב (לאותה שיטה) היא מצוות "ושמחתם". ולפי התוספות, מה ע"א, ד"ה תקעו, עצם התקיעות בזמן הזקיפה, הוא מדין שמחה. אבל לפי הרמב"ם, הסבור ש"ושמחתם" אפשר לקיים בכל ירושלים, יש לומר שהקפת המזבח בלולב, היא קיום מיוחד במזבח, הקשורה למצוות ערבה ומנותקת ממצוות "ושמחתם", ודו"ק. אמנם עיין במה שהובא בשם הרב סולובייצ'יק, בספר רשימות שיעורים למסכת סוכה, עמ' רכו-רכו, לעניין מיקום ההקפה במקדש, והשווה

המזבח מעוטר בערבות – דברי הגות

הערבה נחשבת כפחותה מכל ארבעת המינים. וכיוון שיש דין שהמזבח צריך להיות מעוטר, היינו צריכים, לכאורה, לעשות זאת באתרוגים. ולמה נבחרה הערבה? המשנה אומרת בדף מה ע"א: "חריות של דקל (דהיינו לולבים) היו מביאין, וחובטין¹³ אותן בקרקע בצדי המזבח", ועם זאת, נפסקה ההלכה שהמזבח יהיה מעוטר בערבות. מדוע?

יש אומרים, שבארבעה הבגדים שכהן גדול וכהן הדיוט שווים – מכנסיים, כותנת, מצנפת ואבנט – אבנטו של הכהן הגדול זהה לאבנטו של כהן הדיוט (יומא יב ע"א): "אבנטו של כהן גדול זה הוא אבנטו של כהן הדיוט", השווה לסוגיה שם בע"ב, ורש"י ד"ה בהנך דשוין). רק בגדי הזהב המיוחדים לכהן הגדול היו שונים מבגדי כהן הדיוט. לפי הגמרא, בגדים אלו כיפרו או רמזו למצוות מסוימות. כך למשל הציץ, שכתוב בו "קודש לה", היה מכפר על טומאת מקדש. דבר זה מרמז ומסמל שכל מחשבות הכהן הגדול צריכות להיות מכוונות אל הקב"ה. חייבת להיות קדושת מחשבה, ורגשות הכהן הגדול היו מכוונים אל הקב"ה ולעם ישראל. "ונשא אהרון את משפט בני ישראל על לבו תמיד" (שמות כח, ל) – לבו היה צריך להיות מכוון ומוקדש אל הקב"ה ולעם ישראל. בלבו חייבת לשכון אהבת ישראל.

האבנט מסמל אמונה, לעשות חיילים לתורה ולמצוות – "והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו" (ישעיהו יא, ה). ביחס לחכמת ישראל, תורה וידיעה, וכן ביחסו לאחריות לעם ישראל, שונה היה הכהן הגדול מכהן הדיוט. החושן והציץ היו מיוחדים לכהן גדול, ולא לעם. אולם ביחס לאמונה בקב"ה, אמונה בתורת משה, אמונה בכיאת המשיח, גם יהודים פשוטים היו מוסרים נפשם עבור התורה, ולא רק גדולי ישראל. באשר למסירות נפש, סיפר הרמב"ן, שרואים מעשים בכל יום איך יהודים מוסרים נפשם אפילו למען דברים קטנים. הרמב"ם פסק (הל' יסודי תורה, פ"ה, הל' א-ב, ד), שיש מקרים שבהם אין למסור הנפש, אבל, לדעת הרמב"ן, אפשר ללמוד מן העם עבור מה יש

לדברי הרב, "בענין חיוב לולב במקדש, במקדש או בירושלים", מסורה, יד (תשרי תשנ"ח), עמ' מה-מו. לעניין איסור כניסה בין האולם לבין המזבח, ראה מה שכתוב בספר רשימות שיעורים למסכת סוכה, עמ' רכו, וכן עמ' רכה ואילך, וראה גם במאמרי "נטילת ערבה והקפה בסוכות" (לעיל סוף הע' 11), עמ' נו, לדברי הר"י מיגאש.

13 ואולי נלמד ממשנה זאת בעניין הלולב לשיטת הרמב"ם, שחובטים את הערבה בקרקע.

למסור נפש.¹⁴ כוחו של כלל ישראל הוא בנכונות למסור נפשם – כל יהודי, גדול בישראל ויהודי פשוט. לזה כיוון המאמר ש"אבנטו של כהן גדול זה הוא אבנטו של כהן הדיוט". בעניין מסירות נפש כולם שווים!

הרמב"ם כתב בקשר לערבה במקדש: "ובאין העם ולוקחין ממנה" – ההמון. לימדו אותם להתקרב למזבח. המזבח מוקף בערבות – שהרי אפילו עם הארץ מוכן למסור נפשו על המזבח. הגאון מווילנא הספיד את אשתו באומרו שהיא סבלה יותר ממנו. שניהם סבלו מן הקור, אבל לה היה קר גם בזמן שהגר"א למד בבית המדרש, מקום שהיה חם והתורה חממה אותו.¹⁵ הגדול מבין יותר מן היהודי הפשוט מהי מסירות נפש ולמה צריכים למסור הנפש. בכל זאת, הלכה למשה מסיני היא שהערבה צריכה להקיף את המזבח. כלומר, אפילו היהודי הפשוט שאין לו הבנה מעמיקה, יכול למסור נפשו על מזבח ה'.

שנינו במשנה (סוכה מה ע"א): "מצות ערבה כיצד? מקום היה למטה מירושלים". יקירי ירושלים היו יכולים להביא את הערבות – הם הבינו מסירות נפש מהי. אבל הערבה באה "למטה מירושלים", מעיירה קטנה, ממוצא, שנקראה בגמרא: "קלניא" – על יהודים אלו להביא את הערבה ולהצהיר "יופי לך מזבח, יופי לך מזבח!"

14 כן משמע מדברי הרמב"ן בהידושו למסכת שבת, מהד' ר"מ הרש"ר, ירושלים תשל"ג, עמ' קעג-קעד, שם הביא את דברי אגדתא שהיו יהודים שמסרו נפשם על מילה, לולב ותפילה שלפי הרמב"ן היא מצוות עשה דרבנן. אמנם דברים אלו סותרים לכאורה את דברי הרמב"ן במלחמות למסכת סנהדרין, סוף פרק בן סורר ומורה (פרק שמיני), ועוד מקומות, ששם משמע שהרמב"ן מסכים עם דברי הרמב"ם הנ"ל. התוספות (עבודה זרה כו ע"ב, ד"ה יכול) מתירים להחמיר לקדש ה' במקום שאין חיוב. על אודות קידוש ה' בזמן הגירוש מספרד, השווה לדברי החסיד יוסף יעב"ץ, בספרו אור החיים, פרק ב, שכתב: "...והנשים ועמי הארץ מסרו גופם וממונם על קדושת בוראם", דבריו הובאו בספרו של יצחק בער, תולדות היהודים בספרד הנוצרית, תל-אביב 1965, עמ' 551, הע' 140.

15 סיפור זה מופיע גם בספרו של ר"א רקפת-רוטקוף, [Aaron Rakeffet-Rothkoff], *The Rav: The World of Rabbi Joseph B. Soloveitchik* (Ktav Publishing House, Inc., 1999), עמ' 142.